

From Resilience to Revolt

Making Sense of the Arab Spring

Executive Summary (Nederlands)

UNIVERSITY OF AMSTERDAM

Paul Aarts
Pieter van Dijke
Iris Kolman
Jort Statema
Ghassan Dahhan

Executive Summary (Nederlands)

Begin 2011 rolde een golf van politiek protest over Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Hoewel in veel landen, ondanks deze “Arabische lente”, de status quo standhield, leidden de opstanden er uiteindelijk toe dat een aantal Arabische leiders van hun troon verstoten werd.

Het doel van dit onderzoek, in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, is om de opstanden in brede zin te duiden. Door middel van het aggregeren van eerder onderzoek is gepoogd een beeld te schetsen van mogelijke factoren en dynamieken die de even plotselinge als massale politieke mobilisatie kunnen verklaren. Ondanks enkele methodologische beperkingen heeft de algemene vraagstelling een aantal waardevolle inzichten opgeleverd, die voornamelijk nuttig zijn voor het verhelderen van de complexe endogene factoren die ten grondslag liggen aan de Arabische opstanden.

De eerste stap in het onderzoek betrof het verrassingseffect van de Arabische Lente: niemand bleek die te hebben voorspeld. Duidelijk werd dat revoluties door hun inherente complexiteit vrijwel onmogelijk zijn te voorzien en vaak slechts achteraf verklaard kunnen worden. Desalniettemin bleek het mogelijk om bepaalde *stress*-factoren te identificeren, die informatie over de levensvatbaarheid van een complex sociaal systeem bevatten. In het geval van de Arabische Lente zijn er echter weinigen in geslaagd om de langzame accumulatie van die *stress*-factoren te verbinden met de dreigende ineenstorting van autoritaire regimes of de golf van revoltes die de afgelopen anderhalf jaar heeft plaatsgevonden.

Als verklaring werd de traditionele focus binnen de academische wereld op de robuustheid van autocratische regimes geopperd. Als mogelijke redenen voor de veerkracht van deze regimes zijn de afgelopen jaren concepten gepresenteerd als “authoritarian upgrading”, gebaseerd op de mogelijke reacties van alleenheersers op veranderingen in hun politieke, economische of sociale omgeving. In het licht van de Arabische opstanden is gebleken dat deze aanpassingsprocessen hun eigen problemen hebben gegenereerd, bijvoorbeeld door het ontbreken van een robuuste “politieke maatschappij” of door een groeiend cynisme onder de bevolking.

De vraag *waarom* de Arabische Lente tot stand kwam, werd beantwoord via de duiding van structurele onevenwichtigheden – met name sociaal-economische, politieke en demografische – die in de loop der tijd de fundamenten van de autoritaire regimes verzwakten. Door macro-economische schokken, en daarmee gepaard gaande politiek van bezuinigingen, hadden de regimes steeds minder middelen om de steun van de bevolking te “kopen”. Het resultaat ervan werd snel duidelijk toen onder andere de voedselprijzen stegen en de (jeugd)werkeloosheid groeide. Tegelijkertijd, als gevolg van de wijdverbreide corruptie en vriendjespolitiek, steeg de ongelijkheid naar nieuwe hoogtes. Uiteindelijk leidden deze factoren tot de ineenstorting van het impliciete sociale contract dat het regime was aangegaan met haar onderdanen.

Toch is de verklaring waarom de druk toenam niet voldoende om uit te leggen *hoe* die autocraten, die al tientallen jaren aan de macht waren, plotseling met geweld uit hun ambt werden verdreven. Om dat te duiden werd onder meer het begrip “social nonmovement” – passieve netwerken die verandering brengen door middel van onbedoelde gevolgen van individuele praktijken als gevolg van een “politics of presence” – gehanteerd. Op die manier is een poging gedaan te verklaren hoe de wijdverbreide ongenoegens zich kristalliseerden in protestbewegingen, en hoe deze bewegingen vervolgens tot een dusdanige kritieke massa uitgroeiden dat de repressieve krachten niet langer in staat waren de opstanden in bedwang te houden. Aldus zijn de *waarom*- en de *hoe*-vraag behandeld. Intussen werd ook het begrip “katalysator” geïntroduceerd via welk de lont in het spreekwoordelijke kruitvat werd gestoken (zoals de doodslag van Khaled Said en de zelfbranding van Mohammed Bouazizi).

Toch zijn de opstanden slechts in een klein aantal staten in het Midden-Oosten succesvol geweest, in die zin dat ze er in slaagden om een autocratisch heerser van zijn troon te stoten. Nu de rook enigszins is opgetrokken, is het makkelijker aan te geven hoe de “domino”-factor een kleinere rol speelde dan aanvankelijk werd verwacht, zonder daarmee het fenomeen van de kettingreactie (van de opstanden) te willen bagatelliseren.

Ook werd de nasleep van de situatie in de vier landen die daadwerkelijke veranderingen ondergingen in detail besproken. Hieruit zijn enkele algemene inzichten naar voren gekomen. Zo is bijvoorbeeld de sociaal-economische situatie, een belangrijke oorzaak van de opstanden, sindsdien op geen enkele wijze verbeterd en zou dus wederom een toekomstige bron van conflict kunnen worden. Intussen zijn de recente electorale successen van islamistische partijen ook een bron van bezorgdheid. De opkomst van de politieke islam wordt zowel binnen de regio als daarbuiten met de nodige zorg gadeslagen.

Uit een vergelijking van de Arabische opstanden met een aantal revoluties en volksoptstanden eerder en elders in de wereld bleek dat er weliswaar bepaalde overeenkomsten zijn, maar dat er geen “modelformules” voor revoluties bestaan. Elk geval lijkt uniek. Met dat in het achterhoofd is vervolgens de blik op de toekomst gericht om een idee te krijgen van de kansen op succes van democratische veranderingsprocessen. Dit is gedaan op basis van eerder onderzoek naar mogelijke “randvoorwaarden”. Er werd geconcludeerd dat Tunesië veruit de beste kansen heeft op een succesvolle overgang naar een liberale democratie. Hoewel voor Egypte het transitieproces waarschijnlijk moeilijker zal zijn, heeft dit land op zijn beurt een ruime voorsprong op Libië en Jemen.

Tenslotte werd een aantal mogelijke veiligheidsrisico's besproken. De meest urgente daarvan betrof de escalatie van het conflict in Syrië, en de nationale, regionale en internationale gevolgen die hieruit zouden kunnen resulteren. Ook werd de groeiende invloed van al-Qa`ida in Jemen besproken, evenals de angst voor het ontstaan van een fragiele staat in Libië. In meer algemene termen werden de mogelijke effecten van een nieuwe populistische politiek onderzocht. Hierbij is geconcludeerd dat mogelijke conflictsituaties die voorheen slechts een beperkte invloed hadden nu meer tumult zouden kunnen veroorzaken. Concreet is daarbij gewezen op de positie van Israël in de regio, evenals de steun die dit land krijgt van haar westerse bondgenoten, waaronder Nederland.

Tot slot, in een regio waar wetenschappelijk onderzoek voornamelijk gericht was op het doorgronden van de standvastigheid van autocratische regimes, zijn de onverwachte opstanden, en de daarop volgende verwijdering van enkele alleenheersers, in ieder geval een breuk met de afgelopen decennia. Op zijn minst vertellen de Arabische revoltes, ook degene die (nog) niet succesvol zijn gebleken, een indrukwekkend verhaal over de menselijke wil en hoe angst te overwinnen.